

II. FORMACJA LITURGICZNA

E. J. Lengeling Przewodnie idee Ogólnego Wprowadzenia do Mszału Rzymskiego*

Przekład z niemieckiego i opracowanie z uwzględnieniem trzeciego wydania OWMR z 20 IV 2000: ks. Stanisław Czerwik.

Same nowe przepisy nie stanowią nowej liturgii. Aby móc celebrować odnowioną liturgię Mszy świętej, nie wystarczy ograniczyć się do tych fragmentów OWMR, które zostały podane w samym tekście nowego Ordo Missae (Obrzędów Mszy świętej). Trzeba wniknąć w ducha całego dokumentu, w podłoże przemian, jakim liturgia mszalna została poddana; trzeba sobie uprzytomnić cel i zasady, które przyświecały reformie. Przedstawione tutaj idee przewodnie mają ułatwić to zadanie.

1. DIALOGOWA NATURA LITURGII MSZALNEJ

Do czasów Soboru Watykańskiego II liturgia była pojmowana jako kult publiczny. Dostrzegano w niej niemal wyłącznie nurt wstępujący, podczas gdy nurt zstępujący, uświęcający, nie był traktowany jako konstytutywny dla liturgii, lecz tylko jako następstwo kultu. KL 7 przedstawia liturgię jako wykonywanie urzędu kapłańskiego posługiwania Chrystusa (Iesu Christi sacerdotalis muneris exercitatio), dokonujące się za pośrednictwem znaków, a obejmujące uświęcenie ludzi i oddawanie przez całe Ciało Mistyczne (Jego Głowę i członki) całkowitego kultu publicznego. Dialogowa struktura liturgii polega na tym, że Bóg Ojciec przez Chrystusa, w Duchu Świętym, przez słowo i sakramenty uświęca czyli obdarza łaską człowieka, uświęcony zaś człowiek zwraca się do Boga Ojca przez Chrystusa, w Duchu Świętym, zanosząc do Niego modlitwy i składając ofiarę.

Jednostronność w nauczaniu o Eucharystii polegała dotąd na jej utożsamianiu z Ofiarą. Charakter Eucharystii jako posiłku, tak mocno podkreślony w słowach ustanowienia (Bierzcie i jedzcie [...] Ciało moje za was wydane [...] Bierzcie i pijcie wszyscy [...] To jest moja Krew wylana za was i za wielu), pozostawał w cieniu zarówno w nauczaniu jak i w życiu wiernych.

Dlatego to KL 47 mocno akcentuje prawdę, że Eucharystia ustanowiona podczas Ostatniej Wieczerzy jest Ofiarą Ciała i Krwi Chrystusa, utrwalającą Ofiarę Krzyża, pamiątką Śmierci i Zmartwychwstania, znakiem jedności, więzi miłości.

KL 48, opisując czynne uczestnictwo wiernych we Mszy świętej, mówi najpierw o tym, że posilają się oni przy stole słowa Bożego (są przez to słowo formowani) i przy stole eucharystycznym. Na drugim miejscu mówi dopiero o składaniu ofiary przez wiernych.

OWMR podkreśla również obydwa aspekty Eucharystii: uświęcający aspekt Uczty i kultyczny aspekt Ofiary. Dostrzegamy to zarówno w nauce o istocie Mszy świętej (16, 27, 72), jak i w nauce o roli kapłana (22, 92-93), o roli ludu (91, 95) a nawet w punkcie dotyczącym roli ołtarza jako stołu Ofiary i Uczty (296).

Dlatego zarzut, iż nowe OWMR i Ordo przekreślają czy też pomniejszają ofiarniczy charakter Mszy świętej, może być podniesiony tylko przez tych, którzy mają jednostronne i niepełne pojęcie Eucharystii, zaś pobożność eucharystyczną sprowadzają do usytuowania tabernakulum na głównym ołtarzu, do wykonywania wielu przyklęknięć, do przyjmowania Komunii św. na kolanach i do ust, do skrupulatnych puryfikacji palców i naczyń. Te przejawy pobożności pojawiają się stosunkowo późno w tradycji Kościoła. Mają wydźwięk antyreformacyjny i są uwarunkowane konkretnymi okolicznościami historycznymi, a poniekąd są nawet przeciwne zdrowej teologii.

Już przecież św. Tomasz z Akwinu uczył, że Chrystus jest substancjalnie obecny pod postaciami eucharystycznymi, lecz nie na sposób lokalnej obecności ciał fizycznych, tak że Jego Ciało nie może zostać ani połamane, ani uszkodzone czy sprofanowane, zwłaszcza gdy częśćka Hostii jest tak mała, że trudno już mówić o chlebie ¹.

2. ORIENTACJA PASTORALNA

Właściwa celebracja Eucharystii nie polega jedynie na skrupulatnym wykonaniu przepisów rubryk.

Trzeba całą celebrację tak ukształtować i poprowadzić, aby wszyscy zgromadzeni mogli bardziej stawać się Kościołem, wspólnotą, która schodzi się razem, aby obchodzić Pamiątkę Pana; otwiera się na słowo i na łaskę Chrystusa; w której każdy wierny osobiście się modli i to nie tylko za siebie i swoich najbliższych, ale i za Kościół oraz za zbawienie świata. Dzięki tak pojętej celebracji urzeczywistnia się komunია wierzących z Bogiem Ojcem, przez Chrystusa, w Duchu Świętym; wspólnota ludzi, którzy ciągle podejmują staranie, aby żyć w Duchu Świętym i dawać świadectwo o Chrystusie. Całe OWMR jest zorientowane w tym kierunku (15, 18, 91, 95, 288, 294).

3. LITURGIA MSZY ŚWIĘTEJ - CZYNNOCIĄ CAŁEGO ZGROMADZENIA

Opis obrzędów Mszy świętej w Mszale Piusa V sprawiał wrażenie, jakby celebracja była tylko sprawą kapłana, któremu służy minister, a w uroczystej formie sprawowania także diakon, subdiakon, turyferarz i schola. OWMR na pierwszym planie stawia układ obrzędów sprawowanych z udziałem wspólnoty wiernych, zgodnie z KL 26-32, zwłaszcza w myśl KL 26, gdzie liturgia jest określona nie jako czynność prywatna, ale jako działanie Kościoła - sakramentu jedności. Niemal w każdym z początkowych artykułów OWMR jest mowa o Mszy świętej jako o czynności całego ludu Bożego (16-22). Także w opisie poszczególnych elementów celebracji ciągle się mówi o wspólnocie i osobach pełniących w tej wspólnocie różne funkcje (22-28, 34-36, 42-44, 59-61). Rozdział III mówi w sposób szczególny o zadaniach i funkcjach ludu Bożego (95-97) oraz o posługach pełnionych przez jego przedstawicieli (98-107).

Nie brak wskazań o funkcjach całej wspólnoty także w opisie Mszy koncelebrowanej i Komunii świętej pod obiema postaciami (199, 215, 218, 282-283, 284).

Nawet w opisie Mszy sprawowanej z udziałem tylko jednego z usługujących jest mowa o funkcji ministranta, który w tym przypadku reprezentuje i zastępuje nieobecną wspólnotę (252, 253).

Zasady wyposażenia wnętrza kościoła mówią nie tylko o miejscach dla wiernych (288, 294), ale o takim rozwiązaniu, aby wewnątrz było dostosowane do potrzeb i funkcji wspólnoty, aby było obrazem zgromadzenia (288, 293, 294, 311, 312). Wzgląd na dobro wspólnoty winien być inspiracją w dziedzinie całej materialnej oprawy Mszy świętej (292, 311, 325, 326), wyboru formularza mszalnego (352, 355, 359, 368, 385) i jego dostosowania do potrzeb wiernych (368, 376, 382, 383, 385).

Jeżeli jednak celebracja Eucharystii jest działaniem całej wspólnoty, nie oznacza to, iż wszyscy czynią wszystko. Obowiązuje tu zasada KL 28 o podziale funkcji. Celebrująca wspólnota jest hierarchicznie zróżnicowana. Na jej czele stoi wyświęcony szafarz - biskup lub prezbiter, występujący in persona Christi, spełniający tylko jemu przysługujące funkcje (16, 19, 22, 25, 27, 30-33, 66, 92, 93, 108, 112, 202), lub działający zarazem w imieniu wspólnoty (19, 24, 30, 31, 32, 33, 93). Dlatego w wyborze elementów zależnych od ich decyzji winni się kierować potrzebami i życzeniami wspólnoty, a nie własnymi upodobaniami; owszem - w razie potrzeby mają oni zasięgać rady wspólnoty (18, 22, 25, 26, 31, 111, 352, 355, 361, 385). Takie postępowanie wynika ze służebnego charakteru kapłaństwa sakramentalnego, tak mocno podkreślonego w dokumentach Soboru Watykańskiego II (KK 7, 10, 12, 13, 18, 20, 24, 26, 28, 29, 32). Bardzo ważne jest to, że posługi znajdujące się poniżej funkcji wynikających ze święceń nie są pojmowane jako zastrzeżone dla duchownych lub delegowane świeckim (KL 29; OWMR 98-107). Wierni świeccy mają prawo te funkcje spełniać nawet wtedy, gdy jest obecny duchowny (99). Religijny indywidualizm i klerykalizm tak duchownych jak i świeckich często nie pozwala dostrzec i przeżyć społecznego charakteru Mszy świętej!

4. WYRAZISTOŚĆ I PRZEJRZYSTOŚĆ ZNAKÓW

Zarówno zbawcze, uświęcające działanie Boga jak i odpowiedź człowieka w czynnościach kultu dokonują się w liturgii za pośrednictwem znaków (osób, gestów i postaw, rzeczy). Znaki te są wyrazem wiary, którą zarazem budzą i umacniają (KL 7, 33, 47, 48, 59; OWMR 20). Dlatego znaki te winny być zrozumiałe, przejrzyste, proste, wolne od niepotrzebnych powtórzeń; winny umożliwiać dostrzeżenie związku poszczególnych elementów liturgii (KL 21, 34, 50).

4.1. Zgromadzenie i posługi w zgromadzeniu

Podstawowym znakiem jest samo zgromadzenie, które uzewnętrznia i buduje Kościół (KL 2, 7, 41, 42, 48; KK 3, 7, 11, 13, 17, 26, 33).

Dlatego OWMR traktuje sprawowanie Eucharystii jako czynność zgromadzenia (27), w którym wierni razem się modlą, śpiewają, przyjmują jednolite postawy ciała, składają ofiarę, zbliżają się do Stołu Pańskiego i wyrażają poczucie wspólnoty, unikając wszelkich podziałów (95-97). Konkretnie ta jedność zgromadzenia wyraża się i pogłębia poprzez odpowiedzi i aklamacje (34, 50), wyznanie grzechów, wyznanie wiary, modlitwę powszechną i modlitwę Pańską (36), przez śpiew - zwłaszcza na wejście i na Komunię (47, 86), przez gesty i postawę ciała (42, 96), procesje (44) i wspólnie przeżywane milczenie (45).

Przewodniczący zgromadzenia samą swoją osobą i swymi czynnościami pełni funkcję znaku uobecniającego Chrystusa, a równocześnie działa w imieniu wspólnoty (93).

4.2. Słowo

W potrydenckiej liturgii słowo - najważniejszy znak w liturgii - nie spełniało wszystkich swoich funkcji: czytający lub śpiewający wypowiadali słowa w języku dla wiernych niezrozumiałym, odwróceni plecami do zgromadzenia, często po cichu.

Oznakami dowartościowania słowa w liturgii po Soborze Watykańskim II są: wprowadzenie języka ojczystego, zniesienie cichej recytacji modlitwy eucharystycznej (od roku 1967), lokalizacja liturgii słowa przy ambonie (nie - jak dawniej - przy ołtarzu), wzbogacenie doboru czytań biblijnych (por. KL 24, 33-36, 48, 50-54, 56).

Liturgia słowa ma strukturę dialogową, odpowiadającą charakterowi całej liturgii. Bóg przemawia do swego ludu, Chrystus obecny w swoim słowie nadal głosi Ewangelię; wspólnota przez śpiew przyswaja sobie słowo i wyznaje swoją wierność słowu; posilona tym słowem, zwraca się do Boga w modlitwie (27, 55). Czytania należą do istotnych elementów liturgii (29). Słowa wypowiedane przez kapłana jako przewodniczącego zgromadzenia domagają się ze swej natury, aby były wygłaszane wyraźnie i zrozumiale, aby wierni słuchali ich z uwagą. Podczas wypowiedania tych słów nie można w zgromadzeniu zanosić innych modlitw, śpiewać ani grać na instrumencie (30, 32).

Aklamacje i odpowiedzi wiernych należą do minimum czynnego udziału we Mszy świętej (35). Sposób wypowiedania słów musi odpowiadać ich rodzajowi (czytanie, modlitwa, zachęta, aklamacja, śpiew), formie celebracji, stopniowi uroczystości, charakterowi języka i umysłowości poszczególnych narodów (38). Miejsce, jakie przewodniczący zajmuje w zgromadzeniu, winno podkreślać jego funkcję jako przewodnika modlitwy (310). Ambona - specjalne miejsce wygłaszania słowa, wymagane z racji godności słowa Bożego, winna być wyposażona w urządzenie nagłaśniające oraz umożliwiać dobre widzenie i słyszenie tego, kto czyta, przemawia lub śpiewa (309, 311). Stąd konieczność troski o poprawną dykcję czytających, o właściwą interpretację czytań biblijnych, o dalsze i bliższe przygotowanie wszystkich lektorów, śpiewaków i przemawiających! (99, 101, 102).

4.3. Słowo śpiewane

Śpiew wzmacnia działanie słowa jako znaku. Śpiew jest wyrazem radości serca (39, 40), wyrażeniem i umocnieniem wspólnoty (47). OWMR wyraża postulat, aby Msza święta z udziałem wiernych, zwłaszcza w niedziele i święta, była sprawowana z zastosowaniem śpiewu (115). Instrukcja o muzyce w liturgii, *Musicam sacram* (5 III 1967), właściwie znosi dotychczasowe rozróżnienie między Mszami recytowanymi i śpiewanymi (nr 7), dopuszczając wielość stopni zastosowania śpiewu, dzięki czemu mogą istnieć duże różnice między Mszą, w której wszystkie formuły i części są śpiewane oraz Mszą, sprawowaną bez śpiewu. OWMR dodaje, że trzeba tu brać pod uwagę możliwości danego zgromadzenia, a przy wprowadzaniu stopni śpiewu rozpoczynać od części najważniejszych, zwłaszcza od tych, które wykonuje sam kapłan jak również od tych, które wykonuje on wraz z ludem. Na czele formuł, które mogą być śpiewane, znajdują się części modlitwy eucharystycznej, przeznaczone do śpiewu: prefacja i Święty oraz inne części wyposażone w melodie (147, 218). Wśród formuł śpiewanych przez kapłana z ludem na pierwszym miejscu stoi aklamacja Święty i Ojciec nasz, wśród aklamacji zgromadzenia: aklamacja po przeistoczeniu i po embolizmie. Wśród części zmiennych do najważniejszych elementów śpiewanych należy: psalm responsoryjny oraz śpiew po Komunii (61, 129, 87). Wśród właściwych śpiewów mszalnych należy rozróżnić między śpiewami "autonomicznymi": Chwała na wysokości, psalm responsoryjny, Święty, aklamacje po przeistoczeniu i po embolizmie, śpiew po Komunii, oraz śpiewami "towarzyszącymi" czynnościami: na wejście, na przygotowanie darów, na łamanie chleba i na Komunię.

Instrukcja o muzyce w liturgii (nr 16 c) mówi, że nie jest godny pochwały zwyczaj powierzenia samemu

chórowi, z wykluczeniem ludu, całego Proprium i Ordinarium Mszy. Często natomiast jest przewidziana przemienność śpiewu: między kantorem i wspólnotą przy wykonywaniu psalmu responsoryjnego (61, 129); między diakonem lub kantorem a wspólnotą w modlitwie powszechnej (138); między chórem (lub kantorem) we wspólnotowym śpiewie na wejście (48), w śpiewie na przygotowanie darów (74), na Komunię (86); w Kyrie - Christe (52), Chwała (53); w śpiewie przed Ewangelią (62), w wyznaniu wiary (68), Baranku Boży (83). Credo i śpiewy zastosowane zamiast pieśni procesjonalnych mogą być wykonywane przez cały lud (68). Chwała i śpiew na Komunię mogą też być wykonywane tylko przez sam chór lub scholę (53, 87).

Charakter znaku (Zeichenhaftigkeit) słowa śpiewanego przez chór lub kantora domaga się, aby słowo było dobrze słyszalne i zrozumiałe - obowiązuje tu prymat słowa nad melodią i muzyką - i aby mogło być przyjmowane jako zwrócone do wspólnoty. Nie powinno więc to słowo być wykonywane "za plecami wiernych". Stąd ważny problem usytuowania chóru lub scholi w obrębie zgromadzenia (312).

4.4. Znaki widzialne

Przestrzeń, w której gromadzi się wspólnota i ukształtowanie tej przestrzeni winny odpowiadać strukturze wspólnoty, to znaczy wyrażać z jednej strony jedność ludu Bożego i umożliwiać pogłębienie poczucia jedności oraz ułatwiać czynne uczestnictwo w obrzędach (288, 290, 294, 311, 312, 293). Z drugiej strony winny podkreślać różnorodność funkcji i ułatwiać ich wykonanie (294, 309, 312, 313, 335). Dotyczy to zwłaszcza funkcji przewodniczącego zgromadzenia (310), ambony (309), szat liturgicznych (335).

Ponadto ukształtowanie przestrzeni sakralnej winno pełnić funkcję symbolu rzeczywistości ponadziemskiej (288), wskazywać na świętość obrzędu i pogłębiać pobożność (294, 318, 292). Wymóg ten dotyczy także różnorodności kolorów liturgicznych (346) oraz umieszczania obrazów i figur we wnętrzu kościoła (318).

Oto przykłady konkretnych znaków widzialnych: ołtarz (jeden!) (303), materiał, z jakiego ołtarz jest wykonany - kamień naturalny (298, 301), obrus ołtarzowy (304), świeczniki (307), szaty liturgiczne (335), kolory liturgiczne (345-347).

Motywację opartą ma funkcji znaku spotykamy w przepisach dotyczących zniesienia obowiązku używania portatyli (297), usunięcia wielości tabernakulów w tym samym wnętrzu (314), wielu obrazów tego samego świętego (318); w zaleceniu używania jednego naczynia do konsekracji chleba dla kapłana i wiernych (331); w zniesieniu lub pozostawieniu do uznania kapłana pewnych przedmiotów (biret; palka - 142) i w zniesieniu zwyczaju odprawiania modlitwy za zmarłych przy pustej trumnie ustawionej na katafalku (384).

Dążenie do zaakcentowania funkcji znaku można dostrzec w podkreśleniu artystycznej wartości i "prawdziwości" przedmiotów kultu; w odrzuceniu zwykłej okazałości i "pompy" (292, 344); w otwarciu na nowe formy artystyczne przemawiające do współczesnego człowieka; w podkreśleniu funkcjonalności wnętrza kościoła i znajdujących się w nim przedmiotów.

Trzeba przy tym pamiętać, że ponad funkcją znaku, spełnianą przez przestrzeń i jej wyposażenie, stoi charakter znaku (Zeichenhaftigkeit) samego obrzędu i osób, które ten obrzęd sprawują.

W przedsoborowej liturgii zewnętrzna postawa wiernych ograniczała się niemal wyłącznie do postawy klęczącej (wyjątkiem był moment odczytywania Ewangelii kiedy wierni stali). W myśl OWMR 42 wspólne postawy zewnętrzne oznaczają, wyrażają i zarazem potęgują wewnętrzne przeżycia oraz poczucie jedności zgromadzenia (por. OWMR 96). W związku z tym konieczne jest wtajemniczanie wiernych w symbolikę postaw ciała. Wśród gestów wykonywanych przez wiernych znajduje się znak krzyża (50), uderzenie się w piersi podczas wspólnego wyznania grzechów w akcie pokuty oraz przekazanie znaku pokoju (82, 154). Została zredukowana do minimum liczba przyklęknięć, ukłonów, ucałowań ołtarza i znaków krzyża (273, 274, 275). Okadzenie ołtarza, darów i osób zostało uproszczone (276, 277). Zniesiono zbyt drobiazgowo przepisy dotyczące pozycji rąk kapłana podczas modlitw przewodniczącego (127, 138, 146, 152, 165). Zniesienie licznych powtórzeń gestów przyczyniło się do dowartościowania gestów zasadniczych: ucałowanie ołtarza na znak czci dla Chrystusa (49, 90, 123, 169), ucałowanie księgi Ewangelii (134, 273); okadzenie jako znak wzniesienia się ku Bogu modlitwy i duchowej ofiary wiernych (75, 276); obmycie rąk przez kapłana na znak wewnętrznego oczyszczenia (76). Zaakcentowano w OWMR symbolikę czynności spełnianych

przez wiernych: podczas składania darów (73), znaku pokoju, pojednania i miłości (82). Podkreślono ważność postaci chleba, tak aby samym swoim wyglądem przypominał chleb codzienny (321), sens łamania chleba dokonywanego w tym celu, aby można było udzielić Komunii św. przynajmniej pewnej liczbie wiernych (83, 321 - łamanie chleba - znak miłości i jedności komunikujących); sens używania jednej pateny w celu umożliwienia konsekracji chleba do Komunii wiernych (331); sens udzielania w pewnych przypadkach Komunii św. pod obiema postaciami: pełniejsza wymowa znaku uczyty, Ofiary Przymierza i zapowiedzi wiecznego szczęścia (85, 281-283); rozszerzenie praktyki koncelebracji jako znaku jedności Ofiary, kapłaństwa i Kościoła (199-204).

4.5. Ogólne ukształtowanie obrzędów

Wskutek wielowiekowej ewolucji liturgia Mszy rzymskiej uległa różnorodnej "niwelacji". Słowo utraciło swoją pełną funkcjonalność. Jednostronnie akcentowano podniesienie jako centrum Mszy świętej, izolując je z całego kontekstu modlitwy eucharystycznej. Liturgia słowa była sprawowana przy ołtarzu, który nie jest miejscem dla niej przeznaczonym. Tzw. "Msza cicha" w dawnym stylu łatwo mogła sprawiać wrażenie, że Eucharystia składa się z szeregu tekstów, gestów i czynności kapłana oraz ministranta, które bez żadnego zróżnicowania ich rangi i znaczenia następują po sobie w sposób dość monotony. Przy tym nieuchwytna była różnica między tym, co przypadało w udziale wspólnocie i tym, co było wyrazem osobistej pobożności kapłana.

E. J. Lengeling stwierdza:

"Ten dosłownie niepodzielny konglomerat tekstów różnego pochodzenia, różnego znaczenia i wartości, był przerywany tylko kazaniem, które z kolei traktowano jak obce ciało: kapłan zdejmował ornat, opuszczał przestrzeń prezbiterium, a kościelny często na czas kazania gasił świece" **2**.

W nowym układzie obrzędów Msza święta jawi się jako strukturalnie uporządkowana i zróżnicowana celebrowana przez całą wspólnotę. Poszczególne elementy tej celebrowanej zostały ukazane zgodnie z właściwym im znaczeniem: czytania oraz ich wyjaśnienie w homilii; publicznie, w imieniu zgromadzenia wypowiadane "modlitwy przewodniczącego" i modlitwy "prywatne" kapłana; gotowe, uprzednio sformułowane lub improwizowane słowa objaśniające, wprowadzające lub konkludujące; dialogi i aklamacje; wspólnie śpiewane lub recytowane modlitwy, aklamacje, hymny lub wyznania. Wiele spośród tych elementów znajduje się w Mszału Pawła VI w większym wyborze i przy założeniu większej swobody ich stosowania przez kapłana przewodniczącego.

Dwie części Mszy świętej - liturgia słowa i liturgia eucharystyczna otrzymały właściwą im lokalizację we wnętrzu kościoła. Pierwsza część jest poprzedzona obrzędami wstępnymi. Po drugiej następują obrzędy zakończenia. To, że właściwym miejscem sprawowania liturgii eucharystycznej jest ołtarz, zostaje uwidocznione przez czynność przygotowania ołtarza przed złożeniem na nim darów (73, 139).

Przez śpiew lub głośne wypowiadanie modlitwy eucharystycznej zostaje podkreślone, że jest to "centralna i kulminacyjna część całej akcji liturgicznej" (78). Wielość modlitw eucharystycznych w powiązaniu z dużą liczbą nowych prefacji pozwala uwydatnić bogactwo Misterium Eucharystii oraz jego znaczenie dla życia Kościoła i dla całego świata.

W sposób szczególny została uporządkowana ostatnia część liturgii eucharystycznej - obrzędy Komunii świętej. Modlitwa Ojcze nasz przestaje być "modlitwą przewodniczącego", a staje się modlitwą całej wspólnoty. Pojawiają się nowe akcenty eschatologiczne: w aklamacji po przeistoczeniu, w embolizmie Wybaw nas, w wezwaniu przed Komunią św. - Błogosławieni, którzy zostali wezwani na Uczcie Baranka (Ap 19,9).

Komunia święta kapłana i wiernych zostaje zespolona w jedną całość. Logiczne uporządkowane są obrzędy zakończenia.

5. UPRAWNIENIA KONFERENCJI BISKUPÓW W DZIEDZINIE ADAPTACJI

Konferencje Biskupów mogą podejmować decyzje związane z przystosowaniem do lokalnych warunków i potrzeb następujących elementów liturgii: gesty i postawy zewnętrzne wiernych (24, 43, 273, 390); korzystanie z czytań biblijnych w szczególnych przypadkach (362); śpiewy procesjonalne na wejście, przygotowanie darów i Komunię (48, 74, 87); forma znaku pokoju (82, 390); sposób przyjmowania Komunii św. przez wiernych (160-161, 284); materiał dopuszczony do budowy ołtarza (301); sprzęty liturgiczne (326); materiał do wytwarzania naczyń liturgicznych (329) oraz ich kształt

(332); rodzaj, kształt i materiał szat liturgicznych (339, 342, 343); kolory liturgiczne (345-346); księgi liturgiczne (349, 389, 390); należycie dokonane przekłady i adaptacje tekstów liturgicznych (392); odpowiednie melodie do śpiewów oraz dopuszczanie instrumentów muzycznych nadających się do liturgii (393); wprowadzanie adaptacji mających na celu czynne uczestnictwo wiernych w liturgii w myśl KL 40 oraz Instrukcji Kongregacji Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, Liturgia Rzymska i inkulturacja z 25 I 1994 (395-399).

6. KOMPETENCJE MIEJSCOWEGO BISKUPA

Dyscyplina koncelebracji (202); określanie funkcji posługiwania kapłanowi przy ołtarzu (107); ustalanie zasad, zgodnie z którymi wierni mogą przyjmować Komunię św. pod obiema postaciami (283); wydawanie zarządzeń dotyczących budowy i wyposażenia kościołów (291-294); zezwalanie na celebrację Mszy świętej w szczególnych okolicznościach lub wydawanie nakazu ich sprawowania (374, 387).

7. MOŻLIWOŚĆ KSZTAŁTOWANIA LITURGII (KREATIVITÄT)

Jak już zostało powiedziane, celebracja Eucharystii, podobnie jak i całej liturgii, dokonuje się przy pomocy znaków (20), przez które wyraża się i umacnia wiara zgromadzonych chrześcijan. Dlatego spośród elementów zaproponowanych w Mszale należy wybrać te, które - zależnie od okoliczności i warunków - będą bardziej sprzyjać czynnemu i pełnemu uczestnictwu wiernych oraz ich duchowemu dobru. Spontaniczności, umiejętności tworzenia wymaga przede wszystkim homilia (29, 65, 66, 93, 136, 213). Ponadto - fakultatywne ale potrzebne - krótkie wprowadzenia (monitiones): na początku Mszy świętej (50, 124), przed czytaniem, przed modlitwą eucharystyczną i na zakończenie (31, 128).

8. MOŻNOŚĆ WYBORU

Możność wyboru spośród wielu rozwiązań dotyczy: urządzenia wnętrza kościoła, usytuowania ołtarza, ambony, miejsca przewodnictwa, scholi, organów, tabernakulum, Krzyża i świeczników (na ołtarzu lub w jego pobliżu) 288-318, 117, 136); kształtu chleba do konsekracji, naczyń, szat liturgicznych (321, 329, 330-333, 347); liczby i podziału posług pełnionych przy ołtarzu; sposobu zorganizowania procesji na wejście (z użyciem kadzidła, z przyniesieniem krzyża, świeczników i ewangeliarza lub bez tych przedmiotów).

W samym przebiegu liturgii Mszy świętej istnieje możliwość wyboru: jednej z formuł pozdrowienia wstępnego i odpowiedzi wiernych; jednej z trzech formuł aktu pokuty, formuł modlitwy powszechnej (69-71, 138); możliwość głośnego lub cichego wypowiadania modlitw podczas przygotowania darów (38, 43); możliwość wyboru jednej z modlitw eucharystycznych (10 formuł), aklamacji po przeistoczeniu, modlitwy przed Komunią kapłana, sposobu udzielania Komunii św. pod postacią wina, czasu i miejsca dokonania puryfikacji (163, 279), aktu dziękczynienia po Komunii św. (88, 164); miejsca wypowiedzenia modlitwy po Komunii św. (przy ołtarzu lub w miejscu przewodniczenia). Duża swoboda wyboru istnieje także w dziedzinie tekstów i melodii; udziału różnych osób (kantor, komentator, schola, zgromadzenie); melodii stałych części Mszy św., wykonywania wezwań Panie - Chryste, zmiłuj się nad nami po dwa razy lub po trzy razy; kilkukrotnego powtarzania wezwania Baranku Boży podczas łamania Chleba.

W bardzo wielu przypadkach można dokonać wyboru formularza mszalnego, czytań, prefacji, modlitw przewodniczącego (wszystkich trzech lub tylko kolekty (363, 364), formuły końcowego błogosławieństwa. W tych wszystkich przypadkach o wyborze winny decydować nie osobiste upodobania kapłana, ale możliwości i potrzeby określonej wspólnoty wiernych (352).

Ta elastyczność struktury obrzędów Mszy świętej wymaga jednak troskliwego - dalszego i bliższego - przygotowania duszpasterskiego, liturgicznego i muzycznego wszystkich zainteresowanych, zwłaszcza prezbiterów (KL 14, 16, 17, 19; OWMR 111, 352).

9. OBOWIĄZYWALNOŚĆ PRZEPISÓW I WOLNOŚĆ

Możliwość wyboru nie oznacza, że dane alternatywy są jednakowo wartościowe. Nowością w OWMR jest to, że pewne czynności czy rozwiązania są zalecane z różną mocą obowiązywalności, choć nie są ściśle nakazane.

Dawni autorzy rozróżniali między przepisami nakazującymi i obowiązującymi (rubricae praeceptivae - obligatoriae) oraz przepisami zalecającymi (rubricae directivae), które były mniej wiążące. W

poszczególnych przypadkach jednak nie było łatwo rozeznaczyć się w stopniu obowiązywalności przepisów. Przy ich interpretacji należało brać pod uwagę brzmienie rubryki, ważność dziedziny, której ona dotyczyła, wyjaśnienia Kongregacji Obrzędów, opinie autorów, zwyczaje prawnokościelne (np. aktualny stan praktyki w danej wspólnoty kościelnej przy wyraźnej lub milczącej zgodzie kompetentnej władzy).

OWMR rzadko używa terminów wyrażających nakaz (debet, oportet, necesse est, tenetur, requiritur; czasowników w formie coniugatio periphrastica passiva). Sformułowania takie występują np. w artykułach:

- 32 - jasne i zrozumiałe wypowiedzianie słów;
- 35 - minimum wymagane do czynnego udziału wspólnoty;
- 45 - zachowanie milczenia;
- 60 - oznaki czci dla Ewangelii;
- 68 - obowiązek recytacji Wierzę, jeśli nie ma być śpiewane;
- 78 - udział wiernych w modlitwie eucharystycznej przez słuchanie i aklamacje;
- 93 - postawa służebna prezbitera w stosunku do ludzi;
- 99, 101, 102 - zadania lektora i psalterzysty oraz ich formacja;
- 294 - wnętrze kościoła jako obraz wspólnoty;
- 309-310 - ambona i krzesło kapłana przewodniczącego;
- 320 - przygotowanie chleba z ciasta niekwaszonego;
- 335 - szaty liturgiczne;
- 352 - dobór tekstów oparty na duszpasterskiej odpowiedzialności;
- 353 - posługiwanie się kalendarzem kościoła, w którym odbywa się celebrowanie.

W tych wszystkich artykułach sformułowane są zasady ważne z realnego punktu widzenia.

Na ogół jednak OWMR po prostu opisuje w formie orzekającej sposób wykonania czynności i przedstawia ich znaczenie, używając niekiedy wyrażenia dopuszczających możliwość wyboru (potest, si casus fert, vel, sive, aut). Często używa trybu przypuszczającego, aby wyrazić życzenie, wezwanie, opinię (np. 43 - o wspólnych postawach).

Nierzadko tryb przypuszczający (coniunctivus) wyraża nakaz, np.

- 66 - należy głosić homilię (homilia habeatur) podczas wszystkich Mszy sprawowanych z udziałem ludu w niedziele i święta obowiązujące;
- 61 - psalm responsoryjny po czytaniu należy odrecytować, jeśli się go nie śpiewa (recitatur);
- 91 - wszyscy uczestnicy liturgii mają czynić tylko to wszystko, co do nich należy;
- 118 -119 - należy przygotować szaty liturgiczne i naczynia;
- 206 - nikt nie może być dopuszczony do koncelebracji po rozpoczęciu Mszy świętej.

Często występuje w OWMR wyrażenie de more - "z zasady", "zazwyczaj", albo plerumque - zazwyczaj, najczęściej, które oznacza możliwość takiego lub innego rozwiązania w konkretnych okolicznościach; przy tym rozwiązanie odbiegające od normy jest dopuszczalne. Np.:

- 52 - powtarzanie dwa razy wezwań Kyrie;
- 59 - odczytywanie: Ewangelii "z zasady" przez diakona lub innego prezbitera;
- 66 - wygłaszanie homilii "z zasady" (zwykle) przez kapłana przewodniczącego;
- 169 - ucałowanie ołtarza przez kapłana przed powrotem do zakrystii;
- 183 - nakrywanie kielicha welonem po dokonaniu puryfikacji;
- 328 - złożenie wewnętrznej strony naczyń;
- 358 - stosowanie "z zasady" tych czytań, które są wyznaczone na dany dzień.

Niekiedy wyrażenie "de more" oznacza tyle, co "de more consueto", "jak zwykle", np.:

- 246 b) - przyjmowanie Krwi Pańskiej przez głównego celebransę podczas koncelebracji;
- 247, 183 - puryfikacja i wycieranie kielicha przez diakona lub akolitę "jak zwykle";

Podobna sytuacja jest przedstawiona w nr. 279 (patena de more purificatorio detergeatur).

Wiele zwrotów wyraża mniej lub więcej przynaglające polecenie (Empfehlung), np.:

- 65 - homilia jest bardzo zalecana (valde commendatur);
- 85 - jest rzeczą bardzo wskazaną (valde optandum est), by wierni przyjmowali Ciało Pańskie z hostii konsekrowanych podczas tej Mszy, w której uczestniczą.

Niekiedy występują sformułowania wyrażające nieco złagodzone życzenie:

36 - częściami liturgii, które są "bardzo pożyteczne" (valde utiles) dla ukazania i podtrzymania czynnego uczestnictwa wiernych, są: akt pokuty, wyznanie wiary, modlitwa powszechna i modlitwa Pańska;

40 - należy przywiązywać wielką wagę (magni fiat) do śpiewu podczas obrzędów;

66 - poleca się (commendatur) głosić homilię w dni powszednie Adwentu, Wielkiego Postu i Okresu Wielkanocnego, a także w inne święta i przy innych okazjach, gdy wierni liczniej przybywają do kościoła;

73 - dobrze jest, gdy chleb i wino podają wierni (panis et vinum laudabiliter a fidelibus praesentantur);

203 - szczególnie uznaniem powinna się cieszyć koncelebracja (in singulari honore habenda est), w której biorą udział prezbiterzy jakiejś diecezji ze swym biskupem, zwłaszcza w Wielki Czwartek w Mszy Krzyżma, z okazji synodu lub wizytacji pasterskiej [...] i z tej racji zaleca się (commendatur) koncelebrowanie;

289 - wszystkie kościoły winny być uroczyście poświęcone albo przynajmniej pobłogosławione (ecclesiae omnes dedicentur vel saltem benedicantur);

381 - podczas Mszy pogrzebowej powinna być z zasady krótka homilia (habeatur de more brevis homilia).

Do takich wyrażen o złagodzonej tonie wymagania należy także "deceat" - wypada, jest rzeczą odpowiednią; "expedit" - dobrze jest:

92 - kiedy biskup uczestniczy we Mszy świętej z udziałem ludu, ze wszech miar wypada, aby on sam przewodniczył zgromadzeniu (maxime deceat ipsum Eucharistiam celebrare);

106 - w większych kościołach i wspólnotach dobrze jest (expedit) wyznaczyć kogoś, kto by się troszczył o należyty przebieg czynności sakralnych w sposób godny, uporządkowany i pobożny;

344 - wypada (deceat), aby piękno i wartość szat liturgicznych upatrywano w materiale i kroju szat, a nie w nadmiarze dodatkowych ozdób.

41 - trzeba się starać (expedit), aby wierni umieli śpiewać razem w języku łacińskim przynajmniej niektóre stałe części Mszy (zwłaszcza wyznanie wiary i modlitwę Pańską), korzystając z łatwiejszych melodii;

69 - wypada, aby modlitwa powszechna odbywała się w każdej Mszy z udziałem ludu (expedit ut huiusmodi oratio in Missis cum populo de more habeatur);

71 - intencje modlitwy powszechnej niech wygłasza z zasady (de more) diakon, kantor, lektor albo ktoś inny z wiernych (intentiones proferantur de more [...] a diacono vel a cantore vel a lectore, vel a fidei laico);

73 - jest wskazane, aby udział wiernych uwidocznił się przez złożenie czy to chleba i wina do sprawowania Eucharystii (panis et vinum laudabiliter a fidelibus praesententur) czy też innych darów (etiam pecunia vel alia dona [...] accepta habentur) na potrzeby kościoła i ubogich;

311 - wypada (expedit), aby w kościele znajdowały się ławki lub krzesła dla wiernych;

321 - wypada (expedit), aby chleb eucharystyczny, chociaż praśny i przygotowany w tradycyjnej formie, mógł być połamany na kilka części i rozdzielony przynajmniej niektórym wiernym.

Spokrewnione z "expedit" jest wyrażenie "convenit" i "convenienter", które spotykamy w numerach:

309 - wypada, aby miejscem głoszenia słowa była stała ambona, a nie zwykły przenośny pulpit (convenit ut generatim locus huiusmodi sit ambo stabilis et non simplex pluteus mobilis);

331 - do konsekrowania hostii wypada używać jednej głębszej pateny (patena amplior convenienter adhiberi potest), na której złożone są hostie dla kapłana, ministrantów i wiernych.

"Pro opportunitate" (opportunitum, opportune) - sens tych wyrażen może być różny: zależnie od okoliczności, zależnie od warunków, zależnie od duszpasterskiej oceny możliwości i sytuacji, zależnie od stopnia święta, zależnie od potrzeb. OWMR używa tego wyrażenia ("pro opportunitate" i pochodnych od niego) w następujących przypadkach:

120 - niesienie w procesji na wejście krzyża i świeczników;

120 - okadzenie ołtarza w czasie obrzędów wstępnych;

222 c; 227 c; 230 c; 233 c (si opportunitum videtur) - wyciągnięcie prawej ręki w kierunku chleba i kielicha z winem, gdy koncelebranci wypowiadają słowa Pańskie;

154 - wypowiedzenie przez kapłana wezwania "Przekażcie sobie znak pokoju";

142 - nakrycie palką kielicha napełnionego winem w czasie przygotowania darów.

10. LITURGIA, ŻYCIE CHRZEŚCIJAŃSKIE I SŁUŻBA W ŚWIECIE

Celebracja Eucharystii zmierza do tego, aby wierni wyrażali całym swoim życiem misterium Chrystusa i prawdziwą naturę Kościoła (por. KL 2). Ciągłe zwiastuje ona chrześcijanom wiarę i potrzebę pokuty, pogłębia w nich zrozumienie nauki Chrystusa oraz pobudza ich do dzieł miłości, pobożności i apostołstwa. Dzieła te mają świadczyć o tym, że chrześcijanie nie są z tego świata, ale są dla tego świata światłością oraz czcicielami Ojca (por. KL 9). Skoro w Eucharystii zostaje odnowione przymierze Boga z ludźmi, wierni powinni zachowywać przez miłość to, co przyjęli przez wiarę, przyczyniać się do uświęcenia innych ludzi i oddawania Bogu czci, gdyż do tego zmierza cała działalność Kościoła (por. KL 10). Wierni winni uczyć się samych siebie Bogu ofiarować, a w ten sposób coraz ściślej jednoczyć się przez Chrystusa z Bogiem Ojcem i między sobą (por. KL 48). KL w wielu miejscach podkreśla uświęcający wpływ liturgii na całe życie chrześcijańskie i na świat. Jej owocem jest nasze pojednanie z Bogiem (KL 5) i coraz głębszy udział w życiu Chrystusa (KL 102), uświęcenie doczesnej działalności chrześcijanina (KL 60, 61, 83, 88, 94), kształtowanie ducha chrześcijańskiego (KL 14), ducha wiary i pobożności. Wszystko to ostatecznie zmierza do tego, aby chrześcijanie stawali się darem dla Boga, miłą Mu duchową ofiarą nie tylko podczas sprawowania Ofiary eucharystycznej, ale i w całym swoim życiu (por. 1 P 2,4-10; Rz 12,1n; 15,16; Flp 2,17). Ta uświęcająca funkcja liturgii mszalnej została spotęgowana przez lepszy i bogatszy dobór czytań biblijnych oraz przez zaakcentowanie homilii, którą OWMR 65 określa jako "nieodzowny czynnik zasilający życie chrześcijańskie" (ad nutrimentum vitae christianae necessaria). Bardzo ważne jest stwierdzenie, że "W Mszy [ ] osiąga punkt szczytowy zarówno działanie Boga uświęcające świat w Chrystusie, jak i kult, który ludzie składają Ojcu, uwielbiając Go przez Chrystusa Syna Bożego (OWMR 15; por. KL 10). [...] Pozostałe czynności sakralne i wszystkie inne akty życia chrześcijańskiego wiążą się z Mszą, wypływają z niej i ku niej się kierują" (OWMR 16; por. DK 5; KL 10).

Szczególnie wyraźnie nowe modlitwy eucharystyczne podkreślają jak głęboko cała egzystencja chrześcijanina zostaje włączona w Ofiarę Chrystusa (OWMR 79, 80, 95). Nasz udział w Ofierze Chrystusa, nasze zjednoczenie w miłości z Nim i z braćmi, jest dziełem Ducha Świętego, którego przyzywamy w modlitwie ofiarowania i epiklezy.

Wspólnota umocniona i nakarmiona Bożym słowem, zanoszi do Boga w modlitwie powszechnej błaganie za cały Kościół i o zbawienie świata (OWMR 69-71). Zbieranie pieniędzy oraz innych darów na potrzeby biednych i Kościoła stanowi pożądaną część obrzędu przygotowania darów (OWMR 73, 75, 140). W związku z panującą na świecie biedą i niedostatkiem bardzo trafnie OWMR podkreśla (idąc za KL 124), że wewnątrz kościoła i przedmioty używane w liturgii winny odznaczać się pięknem i szlachetną prostotą, bez niepotrzebnego przepychu (292, 325, 344, 351).

Przed Komunią świętą wierni winni się modlić o pokój i jedność w Kościele i całej rodzinie ludzkiej oraz mają sobie wyrażać wzajemną miłość (82, 154). W czasie obrzędu zakończenia wierni zostają odesłani, aby wrócili do swoich codziennych dobrych czynów (57 b - w pierwszym i drugim wydaniu Mszału; w trzecim wydaniu OWMR, w nr. 90 wzmianka o powrocie do codziennych dobrych czynów jest pominięta). Wszyscy ci bowiem, którzy spożywają ten sam Chleb i piją z jednego Kielicha, mają żyć już nie dla siebie, ale dla Tego, który za nich umarł i zmartwychwstał (modlitwa "Wysławiamy Cię" po śpiewie Święty w IV modlitwie eucharystycznej).

Kościół sprawujący Eucharystię ogarnia swoją modlitwą nie tylko jej obecnych uczestników (circumstantes - Kanon rzymski - wspomnienie żyjących), ale i wszystkich wiernych żyjących i zmarłych; tych, którzy znaleźli łaskę u Boga od początku świata oraz tych, którzy szczerym sercem szukają Boga. Modli się również za tych zmarłych, których wiara tylko Bogu była znana (por. modlitwy wstawiennicze w IV modlitwie eucharystycznej). Kościół patrzy w przyszłość ku nowym niebiosom i nowej ziemi, "gdzie z całym stworzeniem wyzwolonym z grzechu i śmierci będziemy (Boga) chwalić przez naszego Pana Jezusa Chrystusa" (tamże).

Poprzez Sobór uświadomiliśmy sobie z nową siłą tę odwieczną prawdę, że tak, jak Kościół "sprawia Eucharystię", tak "Eucharystia buduje" Kościół, która to prawda związana jest jak najściślej z tajemnicą Wielkiego Czwartku. Kościół został założony jako nowa społeczność Ludu Bożego w apostołskiej wspólnoty tych Dwunastu, którzy podczas Ostatniej Wieczerzy stali się uczestnikami Ciała i Krwi Pańskiej pod postaciami chleba i wina. Chrystus powiedział do nich: "bierzcie i jedzcie [ ]", "bierzcie i pijcie", a oni spełniając Jego polecenie, weszli po raz pierwszy w tę sakramentalną komunie z Synem Bożym, która stanowi zadatek życia wiecznego. Od tego czasu i aż do skończenia wieków Kościół buduje się poprzez tę samą komunie z Synem Bożym, która jest zadatkiem wiekistej Paschy.